

4.

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése szemiotikai textológiai keretben¹

DOBI EDIT

Bevezetés

Egy szöveg explicit nyelvészeti leírása a szöveg szövegségét meghatározó nyelvsempon t ú tényezőkre irányul; e tényezők 1) a koreferencialitás, 2) a szöveget alkotó szövegmondat(ok) összetevőinek lineáris elrendezése (belső lineáris elrendezés) és az egyes szövegmondatok szövegbeli sorrendje (külső lineáris elrendezés), valamint 3) az, hogy egyes szövegmondatok miképpen tesznek eleget azoknak a feltételeknek, amelyek az adott szöveghelyen és/vagy kommunikációs helyzetben megformáltságukat befolyásolják. (Ez utóbbi tényező vizsgálatának körébe elsősorban az olyan szöveggrammatikai jelenségek elemzése és leírására tartozik, mint az egyeztetés, az ellipsis, a névmásítás, a mondatösszetevők sorrendje.)

Az explicit nyelvészeti leírás nem jelenti azt, hogy a leírandó tényezők feltárása kizárólag a nyelvészet eszközeivel végrehajtható lenne. Ezért van szükség olyan tágabb elméleti keretre, amelyben mind a szűkebb értelemben vett nyelvészeti ismereteken túlmenő szövegtani ismeretek, mind a világra vonatkozó ismeretek is figyelembe vehetők akkor, amikor azokra szükség van.

Az *Officina Textologica* sorozat második kötete különböző típusú szövegek koreferenciális elemzését tartalmazza, választ keresve arra a kérdésre, miképpen képzelhető el legcélszerűbben — szöveggörnyezetbe ágyazott vagy szöveggént álló, de minden esetben természetesen az adott ko- és/vagy kontextus által meghatározott strukturáltságú — szövegmondatok explicit reprezentációja. A szövegmondat-elemzések alapján a kötet Utószava azokat a jelenségeket foglalja össze, amelyek a koreferencialitás megvalósításában szerepet játszanak; ezekre támaszkodva különít el koreferenciatípusokat, fogalmaz meg reprezentációjukra vonatkozó megoldandó problémákat.

A fentebb felsorolt szövegvizsgálati szempontok azt mutatják, hogy maximális explicitiségre törekvő nyelvészeti alapú szövegírás szükségszerűen a

---

¹Annak az elméleti keretnek korábbi változata, amely a jelen tanulmányomban bemutatott modell alapjául is szolgál, a *Szemiotikai Szövegtan* 11. kötetében jelent meg. (Dobi 1998) A reprezentációs modell kidolgozása során az elméleti keret is újabb komponensekkel bővült. Az ezekkel kiegészített elméleti keretet a jelen tanulmány a szövegmondat-reprezentáció kontextusába ágyazva mutatja be.

Dobi Edit

szöveg közvetlen összetevőinek, a szövegmondatoknak explicit reprezentációjára támaszkodik. Ugyanakkor az egyes szövegmondatok explicit leírása nem képzelhető el ko-/kontextusukat megteremtő — ezáltal aktuális megformált-ságukat, logikai, (nyelvi)-szemantikai, prozódiai struktúrájukat meghatározó — szövegszintű (nyelvi és nem nyelv) jelenségek figyelembe vétele nélkül.

Jelen tanulmányomban célom egyrészt egy olyan reprezentációs modell ismertetése, amely — legalábbis az eddigi tapasztalatok alapján vélhetően —, ideális keretet nyújt szövegmondatok explicit leírásához, másrészt annak az apparátusnak bemutatása, amely megfelelő elméleti háttérrel jelent a vázolt reprezentáció egyes lépéseihez.

Azzal, hogy szövegmondatok reprezentálásakor a nekik megfeleltethető rendszermondatokat tekintjük támpontnak, azt a felfogást támasztjuk alá, amely szerint a szöveg koreferencialitásának explicit reprezentálása egyaránt megkívánja az adott szövegmondatok rendszer nyelvészeti és szövegnyelvészeti aspektusú megközelítését is:

- egyrészt rendszer nyelvészeti alapú szemléletet kíván, mivel — explicitiségre törekedve szükségszerűen — az egyes szövegmondatoknak megfeleltethető rendszermondatok reprezentációját használja fel mind a szövegmondat-reprezentáció létrehozásához, mind a szöveg-összefüggőség leírásához;
- másrészt szövegnyelvészeti alapú szemléletet kíván, mivel az egyes szövegmondatok azon jelenségeinek reprezentációjára támaszkodik, amelyeket a szövegmondat aktuális szöveggörnyezete és/vagy az aktuális kommunikációs-situáció implikál.

Mivel bármilyen módszerű koreferencialis elemzés kiindulópontja a szöveg, pontosabban az őt felépítő szövegmondatok, ebből adódóan a szöveget felépítő összetevők aktuális szöveggörnyezettől való befolyásoltságát figyelmen kívül hagyó elemzés eleve nem vállalkozhat szövegmondatok explicit leírására.

Ezek jegyében tanulmányom a következő fejezetekből épül fel:

Az első részben a reprezentációs modell felépítéséhez fűzök megjegyzéseket.

A második részben a reprezentáció során alkalmazott nyelvészeti ismeretek feltérképezése végett vázoló a nyelvészeti diszciplínáknak és ezek komponenseinek egymáshoz való viszonyát (**1. ábra**), illetve a reprezentációban betöltött szerepüket.

A harmadik részben a szövegmondatok globális szem-formális szemiotikai textológiai megközelítésének reprezentációs lépéseit kommentálom egy szövegből kiemelt példamondaton illusztrálva. (A reprezentációs lépésekhez

lásd: **1. táblázat.**)

A *n e g y e d i k* részben — az előző fejezetben reprezentált szövegmondatot tovább elemezve — a szövegmondatok kanonikus textológiai megközelítésének reprezentációs lépéseit mutatom be. (A reprezentációs lépésekhez lásd: **2. táblázat.**)

A tanulmányt összegzéssel, kitekintéssel zárom, melyben megfogalmazom azokat a kérdéseket, problémákat, amelyek megválaszolása, megoldása nemcsak célszerűnek, hanem szükségesnek is látszik a reprezentáció finomításához, poliglott módon alkalmazhatóvá tételéhez.

I. Megjegyzések a reprezentációs modell felépítéséhez

Egy adott szövegmondatban megjelenő szintaktikai, szemantikai, pragmatikai információk explicit leírása olyan reprezentációt tesz célszerűvé, amely egyrészt az adott formában manifesztált szövegmondatból, valamint az adott szövegmondatnak megfeleltetett rendszermondatból, másrészt a szövegmondat verbálisan kiegészített változatából indul ki. Ez utóbbiban azok az információk is ki vannak fejtve verbálisan, amelyeket az adott szövegmondat implicit formában tartalmaz (azaz csupán névmások vagy grammatikai elemek utalnak rájuk).

A szövegmondat-representációban a rendszernyelvészeti és a szövegnyelvészeti szemléletnek olyan módon kell együttesen érvényesülnie, hogy a reprezentációs modell által explicitté váljanak:

a) a szövegmondat-összetevők lexiko-grammatikai szintjén:

- a nyelvspecifikus morfológiai információk;
- a szófaji hovatartozás;
- a mondatfunkciós sajátságok;

b) a mondat mint lexéma nagyságrendű összetevőkből szerveződő kompozicionális egység szintjén:

- a szövegmondat-összetevők funkcionális-relációs összefüggései;
- az adott szövegmondat és a hozzá rendelt rendszermondat közötti megfelelés;
- a koreferencialitás hordozói;
- a szövegmondat lineáris struktúrája;
- a szövegmondat logikai struktúrája;
- a szövegmondat prozódiai struktúrája;
- a koreferencialitást megteremtő nyelvi sajátságok, a lineáris elrendezés, a logikai, a prozódiai struktúra ko- és/vagy kontextuális függősége.

A fent említett reprezentációs célkitűzéseket megvalósító szövegmondat-leírás modelljét az **1.** és a **2. táblázat** szemlélteti (lásd 3. és 4. fejezetben). Ezek azokat a reprezentációs lépéseket mutatják be, amelyek formális keretet

Dobi Edit

teremtenek a mondat nagyságrendű nyelvi egységek szemiotikai textológiai leírásához.

Ennek megfelelően a modell tartalmazza

- egyrészt a szövegben vagy szöveggént aktuálisan megjelenő (vizuálisan manifesztált) szövegmondatból kiindulva a globális szemiformális szemiotikai textológiai megközelítésű reprezentációs lépéseket²;
- másrészt az adott szövegmondat és a hozzá rendelt — egy szótárból kiválasztott funktor+argumentuma(i) struktúráján alapuló — rendszermondat közötti megfelelésből kiinduló kanonikus szemiotikai textológiai megközelítésű reprezentáció lépéseit.

A globális szemiformális és a kanonikus szemiotikai textológiai reprezentáció két egymással szükségszerűen összefüggő, egymást kiegészítő megközelítés, melyek mindegyike lexiko-szintaktikai és relációs-organizációs síkon írja le az adott szövegmondat megformáltságát.

A táblázatok szemléltetik, hogy az egyes szövegmondat- és rendszermondat-struktúra-változatok — összetételükből, megformáltságukból adódóan — mely reprezentációs síkokon írhatók le; valamint ezekből kiindulva azt is, hogy egy maximális explicitiségre — ugyanakkor lehetséges egyszerűségre, célszerűségre törekvő — reprezentáció számára mely lépések tűnnek úgy, hogy az előzőekhez képest újabb információval szolgálnak. A reprezentációs modellt ábrázoló két táblázat ez utóbbiakat sötétített cellákban tartalmazza.

Az explicit leírásra törekvés jegyében meghatározott reprezentációs lépéseket követve az adott ko- és/vagy kontextusban megjelenő szövegmondat egyes összetevőinek leírásától eljutunk a szövegmondatbeli koreferencialitás, az összetevők elrendezése, illetve a közöttük lévő funkcionális-logikai relációk és az ezeket kifejező prozódiai forma kanonikus reprezentációjáig. (Lásd e tanulmány harmadik és negyedik részét.)

II. A szövegmondat-reprezentáció alapjául szolgáló elméleti keret (1. ábra)

Az elméleti keret a Chomsky által kifejtett nyelvi rendszer-felfogáson alapul, amely szerint nemcsak fonémák, morféma, lexémák és szintagmák tekintendők

---

²Korábban Petőfi S. János és Vass László közös tanulmányban foglalkoztak szövegek analitikus-kreatív megközelítésével (Petőfi—Vass, 1994: 118–157), melynek során Örkény István *Gondolatok a pincében* című egypercesének szemiformális elemzését végezték. Ez a fajta elemzési mód bár több szempontból reprezentálja a szöveg formációjának különböző nagyságrendű összetevőit, nem épül be szervesen egy komplex szövegmondat-reprezentációs modellbe.

A korefereciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

a nyelvi rendszer egységeinek — mint ahogy azt pl. Saussure és követői feltételezik —, hanem mondat nagyságrendű egységek is, az úgynevezett rendszermondatok.

Mivel a szöveg általában tetszőleges számú (szöveg)mondatból álló kompozíciónak tekintendő, tisztázandó a szöveg (mint komplex nyelvi jel) hovatartozása is. Petőfi — aki a szövegek leírására alkalmas elméleti keretnek a szemiotikai textológiát³ tekinti — ezzel kapcsolatban a következő alapkérdéseket veti fel:

- 1) Célszerű-e a nyelvi rendszer egységeként a (több szövegmondatból álló) szöveggel azonos nagyságrendű — pragmatikai paramétereitől megfosztott — egységet is feltételezni?
- 2) Célszerű-e a saussureiánus elméleti keretben a szöveget a nyelvhasználat egységének tekinteni?

Petőfi válasza mindkét kérdésre nemleges.

Az elsöre azért, mert “ha a nyelvi rendszerre vonatkozó ismereteinket leíró grammatikát — a szóban forgó elméleti keret klasszikus koncepciójának megfelelően — egy morfológiai és szintaktikai alapkategoriókból, valamint egy fonetikai és egy szemantikai interpretáló komponensből álló diszciplínának tekintjük, egy tetszőleges számú mondatból álló mondatlánc leírása számára nem hozható létre olyan szintaktikai alapkategorió — s ennek következtében olyan fonetikai és szemantikai interpretáló komponens sem —, mint amilyen a mondatokéra.”

A másodikra azért, mert “a mondatnak mint nyelvhasználati egységnek a formai szerkezete még szintaktikainak mondható ismeretek felhasználásával leírható; akkor is, ha az esetek többségében ugyanazokból a mondatösszetevőkből egymástól különböző szórendi elrendezést mutató mondatok hozhatók létre. A mondatláncoknak mint láncoknak a formai szerkezetét ezzel szemben nem a nyelvre (vagy nem kizárólag a nyelvre) vonatkozó ismereteink határozzák meg, hanem egyrészt arra a világdarabra vonatkozóak (is), amelyek az elemző feltételezése szerint az adott mondatláncban kifejezésre jutnak, másrészt arra a kommunikációs szituációra vonatkozóak, amelyben az adott mondatláncot valamilyen funkció betöltése céljából alkalmazták.” (Petőfi—Benkes 1998: 21)

---

³Petőfi a szemiotikai textológia keretében a szöveg fogalmát nem korlátozza pusztán verbális objektumokra. Több mediális összetevővel rendelkező kommunikatív funkciójú képződmények egy adott kommunikációs helyzetben szintén szöveggé funkcionálnak. A verbális — vagy dominánsan verbális — szövegek leírásával foglalkozó szövegnyelvészeti és a szemiotikai textológia kapcsolatát vizsgálja többek közt Petőfi S. János és Vass László tanulmánya (Petőfi—Vass 1992: 177–195), melyben arról is szó esik, miféle ismeretek alkalmazása szükséges adott szöveggörnyezetben és/vagy szituációban megvalósuló szövegmondatok reprezentálásához.

Dobi Edit

NYELVÉSZETI DISZCIPLÍNÁK

MEGFORMÁLTSÁGKÖZPONTÚ NYELVÉSZET

[a nyelvészet többi ága]

RENDSZERNYELVÉSZET

SZÖVEGNYELVÉSZET

EXPLIKÁCIÓS KOMPONENS

Relációs komponens

A nyelvi rendszer elemei használatának nyelvészete

A szövegnyelvészet és a rendszernyelvészet kapcsolatával foglalkozó komponens

A szövegnyelvészet és a 'nyelvi rendszer elemei használatának nyelvészete' kapcsolatával foglalkozó komponens

A rendszermondatok használati feltételeit reprezentáló komponens

'Tezaurisztikus szótár'-komponens

'Explikációs szabályok'-komponens

a *az* **Transzformációs komponens** **0.** *a* **1.** *a* **[2.....3.]** *a*
funktor+ *explikandumok* *a* *megfelelő* *kiinduló* *akusztikai*
argumentumai *explikánsokkal* *funktor+* *argumentumai* *logikai* *és/vagy*
struktúrák *való* *argumentumai* *struktúrák* *rendszermondat-* *vizuális*
és *helyettesítéséne* *struktúrák* *struktúrák* *representációja* *(felszíni)*
explikációik *k szabályai* *struktúrák* *representációja* *rendszermondatok*
representációja *átmeneteket* *representációja* *representációja*
representációja *biztosító* *representációja* *representációja*
representációja *transzformációk* *representációja* *representációja*
representációja *szabályai* *representációja* *representációja*

a *szövegmondatoknak* *megfeleltethető* *rendszermondatok* *levezetésének* *szabályai*

annak *representációja,* *hogy a megfeleltetett rendszermondatok használati feltételei közül melyik teljesül és hogyan az adott szövegben*

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

A rendszernyelvészet, a nyelvi rendszer használatának nyelvészete és a szövegnyelvészet szempontrendszerét, leíró apparátusát felhasználva bármely szövegmondat egy neki megfeleltethető nyelvirendszer-egységből kiindulva aktuális megjelenési formáját (lineáris elrendezését, koreferencialitását) valamint az azt befolyásoló kontextuális tényezőket figyelembe véve reprezentálható. Ezt szem előtt tartva a megformáltságközpontú nyelvészet egyes komponensei az adott elméleti keretben az alábbiak szerint értelmezendők.

1. A RENDSZERNYELVÉSZET

A rendszernyelvészet célja nyelvirendszer-összetevők — a mondat nagyságrendjében rendszermondatok — kanonikus reprezentációja.

A rendszermondat-reprezentáció alapja a *tezaurisztikus szótár*, amely az egyes címszók jelentését — egyéb összetevők mellett — bizonyos *explikációs szabályok*-nak eleget tevő explikációkban adja meg. Ez a két összetevő együttesen alkotja az *explikációs komponens*t.

A rendszermondatot, illetőleg összetevőit nyelvi-szemantikai, lexiko-szintaktikai, logikai szempontból a *relációs komponens* reprezentációs alkomponensei írják le.

A rendszermondat egyes strukturálsági fázisai közötti összefüggéseket a *transzformációs komponens* reprezentálja az átmeneteket biztosító szabályok által.

1.1. Az explikációs komponens

Ez a komponens szövegmondat-összetevők mint potenciális mondatjelentés-összetevők reprezentációját tartalmazza, amelyben célszerűen egy tezaurisztikus szótárra és a jelentésmegadást vezérlő explikációs szabályokra támaszkodik.

1.1.1. A tezaurisztikus szótár

A szövegmondat-reprezentáció szempontjából célszerű tezaurisztikus szótár szócikkei az adott címszó jelentését egy explikandum- és egy explikáns-komponens egymásnak való megfeleltetéseként adják meg. Az explikandum olyan maximalizált funktor+argumentuma(i) struktúra, melynek összetevői mondatbeli funkciókat jeleznek. Minden argumentum (r:x) egy szerepindikátorból (r) és egy argumentumváltozóból (x) áll. A szerepindikátor az argumentumváltozóra vonatkozó szemantikai minősítést juttatja kifejezésre, amelyhez egy morfológiai komponens nyelvspecifikus (grammatikai esetre vonatkozó) morfológiai információt is rendel. Az argumentumváltozókra — az adott szerepindikátoroknak és a hozzájuk rendelt morfológiai információknak megfelelő — verbális elemek utalnak. Az explikáció *ha...*, *akkor...* megfeleltetésként értelmezendő. Ennek értelmében az explikáns olyan — a változó(k)ra vonatkozó — szemantikai jegyeket juttat kifejezésre, amelyek az explikandumban megadott feltételek funkcióviszonyainak eleget tesznek. (Petőfi 1996: 39–43)

Dobi Edit

Az explikációban a Petőfi által bevezetett szimbólumokat alkalmazva egy funktor+argumentumai struktúráként megadott explikandum szerkezete a következő sémával szemléltethető:

$[FUNKTOR]\{r_1:x_1, r_2:x_2, \dots, r_n:x_n\}$,

melynek explikációját a következő reláció fejezi ki:

$[FUNKTOR]\{r_1:x_1, r_2:x_2, \dots, r_n:x_n\} =_{\text{expl}} \langle \text{az 'explikáns' funkcióját betöltő kanonikus szöveg} \rangle$,

ahol “ $=_{\text{expl}}$ ” ha ..., akkor...-ként értendő.

Hangsúlyozandó, hogy a tezausztikus szótár által megadott struktúrák maximalizáltak, azaz az egyes funktorok után minden lehetséges argumentum fel van tüntetve. Egy aktuális ko- és/vagy kontextusban megjelenő szövegmondatoknak megfeleltethető rendszermondatok alapját képező funktor+argumentuma(i) struktúra összetevői a maximalizált funktor+argumentuma(i) struktúrából kerülnek ki az elemzett szövegmondatok (mind verbálisan kifejtett, mind verbálisan kifejtetlen, pusztán grammatikailag utalt) összetevőinek megfelelően.

Az egyes szócikkek a címszavak jelentését nem pusztán explikáció által adják meg, hanem különböző — minden szócikkben állandó — paraméterek (szinonímák, az adott címszó potenciális referenciájával valamilyen módon kapcsolatban álló terminusok, szemantikai mezők, tematikus csoportok) megadásával is reprezentálják. A szemiotikai textológia keretében értelmezett tezausz ugyanis “e diszciplína követelményeit kielégítő szótár- (lexikon- és enciklopédia-) rendszer”, amely ideális esetben tartalmazza a kanonikus nyelv lexikonát, a kanonikus nyelv — természetes nyelv lexikont, valamint egy általános jellegű enciklopédiát vagy szakenciklopédiák sorozatát. (Petőfi 1996: 39; lásd továbbá Petőfi—Dobi a jelen kötetben.)

Ebben a tanulmányban az egyszerűség kedvéért csak olyan funktor+argumentuma(i) struktúrákkal foglalkozom, amelyek funktora egyszerű funktor, azaz specifikáló összetevőket nem tartalmaz. (A specifikált funktorokhoz részletesebben lásd a *Kitekintés* fejezetet.)

1.1.2. Az explikációs szabályok

Az explikációs szabályok alkalmazásával az explikandum explikánssal helyettesítendő/helyettesíthető, azaz a funktor+argumentuma(i) struktúráként megadott alapszerkezetnek véges lépésben kizárólag szemantikai primitívumokból álló struktúrára visszavezethető kanonikus szöveg feleltetendő/feleltethető meg.

Az explikációs szabályokat a transzformációs komponenssel összefüggésben is szükséges említenünk. Egy adott szövegmondat összetevős szerkezetének megfelelően kiválasztott funktor+argumentuma(i) struktúra lexikalizálása szük-

ségszerűen az explikációs szabályok vezérelte explikáció által megadott információkra támaszkodik.

1.2 A relációs komponens

A relációs komponens “a nyelvi rendszer elemeit képező lexiko-grammatikai alapszerkezetek felépítettségét vizsgálja, az alapszerkezetek összetevői között értelmezhető lexiko-grammatikai relációk reprezentálására dolgoz ki módszert” (Petőfi 1998: 7). Egy adott szövegmondatnak megfeleltethető rendszermondat reprezentációja céljából — a tezaurisztikus szótárban megadott összetevők közül — a reprezentálni kívánt szövegmondat szerkezetének megfelelő *funktor+argumentuma(i) struktúrát* (0.) választ ki; ezen a struktúrán alapuló *kiinduló szerkezeteket* (1.), ezekből származtatható *logikai rendszermondat-struktúrákat* (2.), illetve a logikai rendszermondat-struktúrák alapján létrejövő *akusztikai és vizuális (felszíni) szerkezeteket* (3.) értelmez.

1.2.1 *Funktor+argumentuma(i) struktúrák (0.)*

Az elemzett szövegmondatnak megfeleltethető rendszermondat alapját képező *funktor+argumentuma(i) struktúra* pontosan olyan mondatfunkciós összetevőket tartalmaz, amelyeket az adott szövegmondat akár explicit, akár implicit formában szereplő funktora — aktuális predikatív jelentése által — meghatároz. (Az adott szövegmondatban szereplő funktornak és argumentumainak az adott ko- és/vagy kontextustól függő verbális kifejtettsége vagy kifejtetlensége a rendszermondat alapstruktúráját, azaz a szótárból kiválasztott *funktor+argumentumai struktúrát* nem befolyásolja, mivel a rendszermondat esetében ko- és/vagy kontextuális feltételekkel nem számolhatunk.)

Ahogy fentebb a tezaurisztikus szótár meghatározásában szerepel, a szótár minden egyes *argumentum szemantikai jegyeire* (szerepindikátor) és *grammatikai esetére* vonatkozó nyelvspecifikus morfológiai információkat közöl. Ezen információk szolgálnak támpontként a *funktor+argumentuma(i) alapstruktúrából* létrehozható *kiinduló szerkezetek* származtatásához.

1.2.2 *Kiinduló szerkezetek (1.)*

A *kiinduló szerkezetekben* a kiválasztott *funktor+argumentumai struktúra argumentumváltozóit* a szerepindikátorok által megadott szemantikai minősítésnek megfelelő, a szemantikai minősítéshez rendelt morfológiai sajátságokkal rendelkező összetevők helyettesítik.

A *kiinduló szerkezetek* ezeknek az összetevőknek grammatikailag helyes kombinatorikus elrendezései.

Az említett összetevők az elemzett szövegmondat manifesztációjának meg-

Dobi Edit

felelően lehetnek verbálisan kifejtettek, vagy ki nem fejtettek. A kiinduló szerkezetek kifejtettségétől függően következésképpen a kiinduló szerkezetek tipológiája három fő típust különböztet meg: a) grammatikailag teljes, egészében lexikalizált, referenciálisan (potenciálisan) teljes kiinduló szerkezetek; b) grammatikailag teljes, egészében lexikalizált, referenciálisan (potenciálisan) hiányos kiinduló szerkezetek; c) grammatikailag teljes, egészében nem lexikalizált (azaz lexikálisan hiányos), referenciálisan (potenciálisan) hiányos kiinduló szerkezetek.

Minden kiinduló szerkezet grammatikailag szükségszerűen teljes; ezt a kitévelt mégis célszerű valamennyi típusmeghatározásban feltüntetni, hogy a kiindulószerkezet-reprezentáció szempontrendszerrel teljes legyen. A referencialitás teljessége, illetve hiányossága többek között például a névmásítással függ össze.

A kiinduló szerkezetek reprezentációja a kombinatorikus lexémasor-változatok számbavételét jelenti. A lexikálisan hiányosan kifejtett kiinduló szerkezetek reprezentációjában a kifejtetlen összetevőket kanonikus szimbólumok jelzik.

1.2.3 Logikai rendszermondat-struktúrák (2.)

A logikai rendszermondat-struktúrák kiinduló szerkezetekből topikalizáció és fokalizáció által létrehozott szerkezetek, amelyek lineáris elrendezésükben is eltér(het)nek egymástól.

A logikai rendszermondat-struktúrák típusai a verbális kifejtettség, valamint a referenciális azonosíthatóság alapján megkülönböztetett szerkezet típusok, amelyek ezáltal megfeleltethetők a kiinduló szerkezetek típusainak azzal a finomítással, hogy a logikai rendszermondat-struktúrák típusain belül a logikai megformáltság szempontja újabb altípusok elkülönítését kívánja meg aszerint, hogy adott esetben azonos lineáris elrendezésű kiinduló szerkezetekben mely összetevők állnak topik-, illetve melyek fókuszpozícióban.

Reprezentációjuk a rendszermondat-struktúra logikai egységeinek jelölésére *S* (sentence 'mondat'), *P* (predikátum '(logikai) állítmányi rész'), *F* (funktor) és *T* (topik) szimbólumokat tartalmaz, de bennük sem szünetek, sem hangsúlyok (mint a logikai struktúra prozódiai megnyilvánulásai) nincsenek jelölve.

1.2.4 Akusztikai és vizuális (felszíni) rendszermondatok (4.)

Az akusztikai (felszíni) rendszermondatok a logikai rendszermondatokból prozódiai jegyek alkalmazásával nyert szerkezetek.

Az akusztikai (felszíni) rendszermondatok típusai nem feleltethetők meg közvetlenül a logikai rendszermondat-struktúrák típusainak, ugyanis a prozódiai, szupraszegmentális jegyek (hangsúlyok, szünetek, hanglejtés) nemcsak a hango-

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

sítás, hanem az interpretáció eszközeiként is szolgálnak, következésképpen minden egyes logikai rendszermondat-struktúrának egyszerre több akusztikai struktúrát lehet megfeleltetni. Ugyanakkor az akusztikai (felszíni) szerkezetek verbális kifejtettségüket, lexikális megformáltságukat tekintve szükségszerűen a kiinduló szerkezetek és a logikai rendszermondat-struktúrák típusaival analóg típusokba sorolhatók.

Reprezentációjuk nem tartalmaz logikai struktúrára utaló (S, P, F, T) szimbólumokat, bennük a szünetek és a hangsúlyok vannak jelölve.

A vizuális (felszíni) rendszermondatok az akusztikai (felszíni) rendszermondatokból nyert írott vagy nyomtatott lexikai elem-láncok.

Reprezentációjuk sem szüneteket, sem hangsúlyokat jelző szimbólumokat nem tartalmaz.

1.3 A transzformációs komponens

A transzformációs komponens az elemzett szövegmondat aktuális manifestációjához hozzárendelendő reprezentációk közötti megfeleléseket és átmeneteket biztosítja azáltal, hogy a szövegmondat- és rendszermondat-megfeleltetés egyes lépéseihez transzformációs műveleteket, valamint ezeket irányító szabályokat fogalmaz meg.

0-1.

Egy kiválasztott funktor+argumentumai struktúra és az azon alapuló kiindulás szerkezet-típusok közötti megfelelést biztosító transzformációs műveleteket vezérlő szabályok:

A lexikai behelyettesítés szabálya:

Egy adott funktor+argumentuma(i) struktúra egy-egy argumentumának argumentumváltozó-összetevőjét vagy olyan önálló (potenciális) referenciájú nominális kifejezés vagy olyan — nem önálló (potenciális) referenciájú — névmás helyettesíti, a) amelynek szemantikai paraméterei megfelelnek az adott argumentum szerepindikátor-összetevője által meghatározott szemantikai minősítésnek; és b) amely olyan felszíni esetben realizálódik, amelyet a morfológiai információ előír számára. (Az ellipsis a lexikális behelyettesítés olyan sajátos hiányként értelmezendő, amikor egy adott argumentum argumentumváltozó-összetevőjét pusztán grammatikai elem helyettesíti; a szótárbeli explikáció alapján — a ko- és/vagy kontextusra támaszkodva — a hiányzó nominális kifejezés az adott struktúrába beleérthető.)

A grammatikai idomulás szabálya, amelyet — mint kanonikus egységek

Dobi Edit

verbalizálását (azaz olyan egységeket, amelyekhez aktuális kommunikációs helyzetbeli nyelvi kifejeződés híján szövegmondat-jelentés nem, hanem csak az egyes összetevők értelméből adódó egyfajta rudimentális nyelvi értelem rendelhető) grammatikai alapon irányító szabályt — szándékosan nem egyeztetésnek nevezek, hogy megkülönböztethető legyen a funkcionális motivációjú kongruenciától.

Az, hogy egy adott argumentumváltozót önálló referenciájú nominális kifejezés, egy ahelyett álló névmás vagy csupán grammatikai elem helyettesíti-e, a kiinduló szerkezet összetevői közötti relációk morfoszintaktikai realizációját gyakran befolyásolja. Ez leginkább az igei személyragozásban jelentkezik. Ezek értelmében a grammatikai idomulás az igei funktor vagy a funktorként álló kifejezés részét képező segédige személyragjának és egy adott argumentumváltozót helyettesítő nominális kifejezésnek grammatikai egyeztetését jelenti. (Ennek szerepe a magyar nyelvben nyilvánvalóan főleg a határozatlan és határozott tárgyi argumentumok, valamint az ezeket az argumentumokat megkívánó igei argumentumok személyragozása közötti egyeztetésben van.)

Sem a lexikális behelyettesítés, sem a grammatikai idomulás nem determinál lineáris elrendezést, ezért — mivel egyetlen kiinduló szerkezetet sem tekintünk semleges szerkezeti kiindulópontnak —, ezen a strukturáltsági szinten egy adott funktor+argumentuma(i) struktúra ugyanazon argumentumváltozóit azonos nominális kifejezésekkel helyettesítő és/vagy ugyanazon nominális kifejezéseket elimináló lexikai behelyettesítés ugyanabból a funktor+argumentumai struktúrából kiindulva több — gyakran számtalan — kombinatorikus kiinduló szerkezetet eredményez (ahol az összetevők sorrendi eltérése sem referenciális, sem szintaktikai eltérésként nem értékelhető).

1-2.

Egy kiválasztott funktor+argumentumai struktúrán alapuló kiinduló szerkezetek és a belőlük származtatható logikai rendszermondatok közötti megfelelést biztosító transzformációs műveleteket irányító szabályok:

Egyes vagy kettős topikalizáció: az argumentumstruktúra argumentumváltozóit helyettesítő — egyetlen nyelvi elemből álló vagy szerkezetes — nominális kifejezések közül egy vagy (maximum) kettő topikpozícióba helyezése. A topikpozíció *a magyar mondat lineáris elrendezésbeli helyzetét tekintve* nem rögzített; *logikai szerepét tekintve* rendszerint a — ko- és/vagy kontextusból ismert — logikai alany helye; *prozódiai jellemzőit tekintve* hangsúlytalan vagy alig hangsúlyos (a fókuszpozícióban lévő nyelvi elemnél

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

mindenképp hangsúlytalanabb), a fókusz előtt emelkedő dallamvonalú, a funktort követő mondatszakasz összetevőjeként a dallamvonal ereszkedő fázisába illeszkedő lebegő dallamvonalú egység.

Fokalizáció: az argumentumstruktúra argumentumváltozóit helyettesítő — egyetlen nyelvi elemből álló vagy szerkezetes — nominális kifejezések közül egynek vagy magának a funktor szerepét betöltő verbális elemnek fókuszpozícióba helyezése. A fókuszpozíció *a magyar mondat lineáris elrendezésbeli helyzetét tekintve* leggyakrabban a funktort megelőző pozíció (bár a funktort követő mondatszakaszban is állhat fókuszjegyet viselő argumentum, de a mondatban mindig csak egyetlen összetevő viselhet fókuszjegyet); *logikai szerepét tekintve* a mondat információtartalmának kiemelt mozzanatát tartalmazza; *prozódiai jellemzőit tekintve* pedig hangsúlyos; az ereszkedő dallamvonal kezdeti fázisa.

2-3.

Egy kiválasztott funktor+argumentuma(i) struktúrán alapuló kiinduló szerkezetekből származtatható logikai rendszermondatok és a belőlük létrehozható akusztikai és vizuális (felszíni) szerkezetek közötti megfelelést biztosító transzformációs műveletet vezérlő szabály:

A logikai rendszermondat-struktúrákhoz prozódiai jegyeket rendelő szabály: a logikai rendszermondat-struktúrabeli összetevők logikai jellemzőinek, illetve a logikai relációknak prozódiai jegyeket (szünet-, hangsúlystruktúrákat, intonációs formákat) feleltet meg.

A logikai rendszermondat-struktúrák és a belőlük származtatható akusztikai és/vagy vizuális felszíni szerkezetek megfelelésének reprezentálását célozva felvetődik a kérdés, hogy egy adott logikai rendszermondat-struktúra determinál-e valamilyen lineáris elrendezést vagy prozódiai formát. Mivel a logikai rendszermondat-struktúrabeli pozíciók — azon túl, hogy ko- és/vagy kontextuálisan meghatározottak — ko- és/vagy kontextustól független, generált prozódiai sajátosságokkal, valamint lineáris elrendezésbeli kötöttségekkel is rendelkeznek (l. fentebb a topik és a fókusz jellemzésében), feltételezhetően egy mondat logikai struktúrája a lineáris elrendezést és a prozódiai szerkezetet együttesen determinálja.

Megjegyzés:

A *transzformációs komponens* elnevezés kapcsán, illetve a különböző lineáris elrendezésű potenciális felszíni szerkezetek összetevő-sorrendjének leírhatósága vonatkozásában felmerül az a kérdés, hogy az adott elméleti keretben beszélhetünk-e

Dobi Edit

(célszerű-e beszélnünk) *mozgatásokról*; ha igen, hogyan értelmezendő a mozgatás fogalma.

A mozgatás generatív alapon való értelmezése azt feltételezi, hogy létezik egyetlen olyan semleges lineáris struktúra (a generatív grammatika fogalomrendszerében: mélystruktúra), amelyet az összes többi lineáris elrendezés kiinduló struktúrájának tekintünk. Ez az értelmezés azonban a jelen elméleti keretben ellentmondásos lehet, mivel a kiinduló szerkezetekben nem szükséges, de annyiban lehetséges sorrendet definiálni, hogy elől áll a funktorra utaló verbális elem, ezt követik az argumentumváltozókra utaló nominális kifejezések olyan sorrendben, amilyen sorrendben a tezauszikus szótár adott szócikkében közölt funktor+argumentuma(i) struktúrában előfordulnak, illetőleg annak a sorrendnek megfelelően kiválasztódtak.

Az, hogy az adott elméleti keretben minden argumentum két alapösszetevőből áll — azaz 1) magából a szűkebb értelemben vett argumentumváltozóból, illetőleg argumentumból (azaz abból az entitásból, amely az adott funktor+argumentuma(i) struktúrában a szóban forgó szerepet játssza), valamint 2) a szerepindikátorból, amely azt a szemantikai minősítést határozza meg, amelynek az argumentumváltozóra utaló nominális kifejezésnek meg kell felelnie (vagyis logikai szempontból ugyanolyan jelentéshordozó, mint az argumentumváltozó) —, a sorrend nem definiálандóságát/definiáltságát szintén alátámasztja, mert a szerepindikátor egyben argumentumidentifikátor is. (Ráadásul ugyanaz a szerepindikátor/argumentumidentifikátor nem fordulhat elő kétszer egyetlen funktor+argumentumai struktúráján belül. Amikor több összetevő — pl. egy értelmezői szerkezet egységei — ugyanazt a szerepet töltik be, voltaképpen ugyanazt az argumentumváltozót helyettesítik, tehát a szerepindikátor nem jelenik meg kétszer.)

Összegezve tehát: mivel az adott elméleti megközelítés generált sorrendiséget olyan értelemben nem definiál, hogy a potenciális kiinduló szerkezetek lineáris elrendezései közül egyet semleges elrendezésnek tekintve lineáris alapstruktúraként tüntetne ki, nem beszélhetünk a generatív elméleti keretben meghatározottal megegyező *mozgatás* fogalomról. (Ha egy bizonyos lineáris elrendezést azonban — valamilyen kitüntetett szempont alapján — semleges struktúrának tekintenénk, a szerepindikátorok/argumentumidentifikátorok arra is felhasználhatók lennének, hogy rájuk való hivatkozással úgy lehessen mozgatni az adott elméleti keretben értelmezett struktúrák argumentumait, mint a generatív keretben értelmezett argumentumokat, azzal a különbséggel, hogy az elmozgatott argumentumidentifikátorok nem indexekkel jelölt, hanem szerepindikátorok által karakterizált nyomokat hagyhatnak.)

2. A NYELVI RENDSZER ELEMEI HASZNÁLATÁNAK NYELVÉSZETE

A rendszernyelvészet a nyelvészetnek az az ága, amelynek feladata egy valamilyen módon értelmezett nyelvi kompetencia jólformáltsági kritériumainak eleget tevő nyelvi struktúrák vizsgálata és leírása. E struktúrák mondat nagyságrendű eleme a rendszermondat.

A nyelvi rendszer elemei használatának nyelvészete a nyelvészetnek az az ága, amely annak vizsgálatával és leírásával foglalkozik, hogy a rendszer elemei

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

milyen feltételek teljesülése esetén válhatnak valamely kontextus és/vagy kotextus részévé. A mondat nagyságrendű rendszerlemekekből (rendszermondatokból) ez a nyelvészeti ág a potenciális szövegmondatok halmazát hozza létre. Ebben az értelemben a potenciális szövegmondatok pragmatikai paraméterekkel ellátott rendszermondatok, ahol a pragmatikai paraméter kifejezés úgy értendő, hogy a rendszermondatoknak nincs referenciája, míg a potenciális szövegmondatok potenciális referenciával rendelkeznek.

3. A SZÖVEGNYELVÉSZET

A szövegnyelvészet célja, hogy a szövegből kiindulva az aktuális ko- és/vagy kontextus függvényében a szövegben vagy önálló szöveggként megvalósuló szövegmondatok szintaktikai és koreferenciális struktúráját reprezentálja. Ebben az egyes szövegmondatoknak megfeleltethető rendszermondatok — mint pragmatikai paramétereiktől megfosztott szövegmondatok — reprezentációjára támaszkodik.

A szövegmondat-representáció ennél fogva egyaránt támaszkodik magára a nyelvi rendszerre, a nyelvi rendszer elemeinek használatára, illetve a világra vonatkozó ismeretekre is. A szövegmondatok aktuális megformáltságát szemléltetni kívánó elemző representáció a szövegnyelvészeti és a rendszernyelvészeti aspektus együttes érvényesítésén túl tehát a világra vonatkozó tudást is kíván.

Ezeket az aspektusokat — valamint ezek összefüggéseit — tekintve a szövegnyelvészetnek az alábbi két fő összetevőjét célszerű megkülönböztetni.

3.1. A szövegnyelvészet és a rendszernyelvészet kapcsolatával foglalkozó komponens

Ez a komponens a szövegmondatnak megfeleltethető rendszermondat levezetését reprezentálja, azaz az aktuális szöveggkörnyezetben és/vagy kommunikációs-situációban megjelenő hiányos vagy teljes szövegmondatoknak hiányos vagy teljes rendszermondatokat feleltet meg. Ebben, valamint az esetleges kiegészítések végrehajtásában és magyarázatában a nyelvre, illetve a nyelvi elemek működésére vonatkozó ismereteinken túl szövegnyelvészeti/szövegtani ismeretekre, valamint a világra vonatkozó tudásra is támaszkodik.

3.2. A szövegnyelvészet és a nyelvi rendszer elemei használatának nyelvészete kapcsolatával foglalkozó komponens

Ez a komponens annak leírását biztosítja, hogy egy szövegmondatnak megfeleltetett rendszermondat potenciális használati feltételei közül az adott szövegben/szövegmondatban melyik miképpen teljesül, azaz hogy az adott szövegmondatban az aktuális ko- és/vagy kontextuális feltételek verbális szinten

Dobi Edit

milyen morfoszintaktikai, szintaktikai, (nyelvi)-szemantikai, prozódiai jelenségekben nyilvánulnak meg (pl. grammatikai utalások, koreferenciális kifejezések, linearizáció, prozódiai jegyek stb.)

Ez a leírás választ keres arra a kérdésre is, hogy az adott szövegmondatnak az adott szöveghelyen miért éppen az adott logikai felépítésű, lineáris elrendezésű, prozódiai struktúrájú manifesztációja fordul elő, illetve ennek megválaszolásához milyen ismeretekre van szükség: elegendők-e a nyelvi rendszerre, a nyelvi rendszer elemei működésére, valamint a szövegre vonatkozó (ezek között/mellett szövegnyelvészeti ismereteinken túl szövegtani) ismereteink, avagy ezeken kívül a világra vonatkozó ismeretekre is szükség van.

III. Szövegmondatok globális szemi-formális szemiotikai textológiai megközelítése

A *globális szemi-formális szemiotikai textológiai megközelítés* meghatározás *szemiotikai textológiai* összetevője arra utal, hogy a reprezentációs célú elemzés a szövegmondatokat a szöveg mint komplex jel olyan szövegkompozíciós makroegységeinek tekinti, amelyek bár felépítésüket tekintve szintén komplexek, szövegbeli szerepüket tekintve elemi egységek.

A *szemi-formális* kifejezés arra vonatkozik, hogy a megközelítés egyrészt — célszerűség és lehetőség szerint — formalizált reprezentációs modell létrehozására törekszik; másrészt figyelembe veszi, hogy a szövegből kiinduló poliglott szövegnyelvészeti leírás — amely az adott elméleti keretben alkalmazható/alkalmazandó funkcionális mondattani alapokra is támaszkodik — egészében vett formalizálást nem tesz lehetővé.

A *globális* összetevő a reprezentációnak arra a sajátására utal, hogy az alkotott modell keretében az adott szövegmondat és a neki megfeleltethető rendszermondat, illetve ezek összetevőinek összehangolt — ko- és/vagy kontextuális befolyásoltságukat figyelembe vevő — funkcionális-grammatikai, szintaktikai, (ko)referenciális leírása történik.

Az **1. táblázatban** feltüntetett reprezentációs lépések egy adott szövegmondatnak reprezentáció által motivált változatait — vizuális megjelenési formáját (I/1.), verbális elemekkel (I/2.), valamint verbális elemekkel és koreferenciaindexekkel kiegészített változatát (I/3.) — írják le, reprezentációs szempontnak a lexiko-szintaktikai és relációs-organizációs megformáltságot tekintve: ez utóbbit ágrajzos (2a), levezetett (2b) és linearizált (3.) formában ábrázolva.

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

Az elemzendő nyelvi egység és a hozzárendelt struktúraíráások	I. Szövegmondatok globális <i>szemi-formális</i> szemiotikai textológiai megközelítése		
	1. manifesztált vizuális szövegmondat	2. verbális elemekkel [vb] kiegészített vizuális szövegmondat	3. verbális elemekkel és koreferenciaindexekkel [vb&ind] kiegészített vizuális szövegmondat
0. <i>Az elemzendő nyelvi egység</i>	0. K..	0. K..&vb	0. K..&vb&ind
1. lexiko-szintaktikai reprezentáció	1. K../ LeSzin-repr	4. K..&vb/ LeSzin-repr	4. K..&vb&ind/ LeSzin-repr
2a relációs-organizáció ágrajzos	2a K../ Relorg-ágrajzos	2a K..&vb/ Relorg-ágrajzos	2a K..&vb&ind/ Relorg-ágrajzos
2b relációs-organizáció levezetett	2b K../ Relorg-levezetett	5. K..&vb/ Relorg-levezetett	6. K..&b&ind/ Relorg-levezetett
3. relációs-organizáció linearizált	3. K../ Relorg-linearizált	3. K..&vb/ Relorg-linearizált	7. K..&vb&ind/ Relorg-linearizált

1. táblázat

Az egyes reprezentációs lépések elnevezéseiben használt rövidítések értelmezése a következő:

K..: szövegmondatot (mint szövegkompozíciós elemi makroegységet) jelölő kód, melynek számjegy-összetevője az adott szövegmondat szövegbeli sorszámát jelzi

K..&vb: a K.. szimbólummal jelzett szövegmondat verbálisan kiegészített válto-

Dobi Edit

zata

K..&vb&ind: a K.. szimbólummal jelzett szövegmondat verbálisan és (ko)referenciaindexekkel kiegészített változata.

Ezek analógiájára:

k.: tagmondatot jelölő kód, melynek számjegy-összetevője jelzi az adott tagmondat szövegmondatbeli helyét;

k..&vb: a k.. szimbólummal jelzett tagmondat verbálisan kiegészített változata;

k..&vb&ind: a k.. szimbólummal jelzett tagmondat verbálisan és (ko)referenciaindexekkel kiegészített változata.

Továbbá:

LeSzin-repr: lexikai-szintaktikai reprezentáció;

Relorg-ágrajzos: a relációs organizáció ágrajzos reprezentációja;

Relorg-levezetett: a relációs organizáció levezetett reprezentációja;

Relorg-linearizált: a relációs organizáció linearizált reprezentációja.

Azokat a reprezentációs lépéseket, amelyekben egy szövegmondat globális szem-i-formális szemiotikai textológiai leírása megvalósul az alábbiakban a *Barabás lőtte bele az utolsó golyót, s most ott van az ő házában.* szövegmondat leírásával szemléltetem. Mivel a reprezentáció szándékán túl célom e reprezentációs modell kommentálása, instrukciókkal ellátott bemutatása is, az egyes lépések szemléltetése minden esetben ugyanazt a szisztémát követi:

A:

- az adott reprezentációs lépés szöveges ismertetése;
- az adott reprezentációs lépésben alkalmazott rövidítések, szimbólumok értelmezése;
- az adott reprezentációs lépéshez tartozó formális modell;

B:

- a kiválasztott szövegmondat leírása az adott reprezentációs lépés szerint (a reprezentáció lépéseinek egymásutánja nem azonos az interpretációs folyamat egymásutánjával);
- *Megjegyzés* cím alatt az adott lépésben közölt információkhoz fűzött észrevételek szerepelnek. (Ezek főként az *Alkalmazott jelölések*-ben megadott meghatározásokhoz, valamint az egyes lépéseket illusztráló példa kapcsán előkerülő jelenségekhez nyújtanak kiegészítő információkat.)

A szemléltetőeszközül választott példamondat Áprily Lajos *A hiúz* című elbeszélésének nyolcadik szövegmondata, amelynek közvetlen kotextusa a következő:

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

[1]Őszi vasárnap volt. [2]Vasárnap, mert apám otthon foglalatoskodott, és őszi, mert napfényben ragyogtak a tarkuló erdők és bokrosok a falu felett.

— [3]Ebéd után eljössz velem a Bábirkóba, fordult hozzám apám. — [4]A Bábirkóba? — kérdeztem csodálkozva, mert más vasárnapokon sokkal nagyobb sétákra indultunk a patakok mentén. — [5]Megnézzük a vadat. — [6]Miféle vadat, apám? — [7]Amit a székely vadászok tegnap hoztak le a havasról. [8] **Barabás lőtte bele az utolsó golyót, s most ott van az ő házában.**

0. LÉPÉS

1.0 [K.] = a reprezentált szövegmondat szövegben/szöveggént vizuálisan manifestált formája.

Példa:

1.0 [K8] *Barabás lőtte bele az utolsó golyót, s most ott van az ő házában.*

1. LÉPÉS

1.1 [K./LeSzin-repr] = a szövegben/szöveggént vizuálisan manifestált szövegmondat lexiko-szintaktikai reprezentációja, amely az egyes szövegmondat-összetevőkhöz morfológiai, szófajra és mondatbeli funkcióra vonatkozó információt rendel.

Formalizált modell:

A reprezentálandó szövegmondat elemi összetevőkre tagolva
Az elemi összetevők morfoszintaktikai struktúrája
Az elemi összetevők szófaji kategorizálása
A szövegmondat-összetevők funkcionális kategorizálása

Alkalmazott jelölések:

–∅: implicit toldalék;	m: múlt idő;	fn: főnév;	A: alany;
k: kijelentő mód;	je: jelen idő;	hsz: határozószó;	Á: állítmány;
ft: feltételes mód;	jö: jövő idő;	i: ige;	H: határozó;
fsz: felszólító mód;	sg: egyes szám;	ksz: kötőszó;	j: jelző;
	pl: többes szám;	mn: melléknév;	T: tárgy;
		ne: névelő;	köv: következtető tartalmú kötőszó.
	t: tárgyas ragozás;	nm: névmás;	

Dobi Edit

Példa:

1.1 [K8/LeSzin-repr]:

Barabás	lőtte	bele	az	utolsó	golyót	s	mos t	ott	van	az	ő	házában
–∅	lő-tt-e	bel-e	–	–	golyó-t	–	–	–	van–∅	–	–∅	ház-a- ban
fn	i/k/m/ sg.3/t	hsz	ne	mn	fn	ksz	hsz	hsz	i/k/je/ sg.3	ne	nm	fn
A	Á	H _h	[T...]	j _{kmi}	...	köv	H _i	H _h	Á	[H _h .	j _b	...]

2a LÉPÉS

1.2a [K../Relorg-ágrajzos] = a relációs organizáció belső — hierarchikus és nem hierarchikus — viszonyait gráffal szemléltető reprezentáció.

Formalizált modell: **K..** vagy: **K..** vagy: **K..**
(kötőszó)

k..   **k..**   **k.. ⊃ k..**

egyszerű
mondat

pl. mellérendelő
összetett mondat

pl. alárendelő
összetett mondat

Alkalmazott jelölések:

⊃ vagy ⊃: egymáshoz vonatkozó alárendelésben kapcsolódó tagmondatok közötti viszony (a részhalmazjel nyitott része a fölrendelt tagmondat kódja felé mutat).

Példa:

1.2a [K8/Relorg-ágrajzos]:

K8

S

k8.1

k8.2

2b LÉPÉS

1.2b [K../Relorg-levezetett] = a relációs organizációt szemléltető gráf verbális levezetése; azaz az egyes tagmondatok kódjának feloldása az adott szövegmondatból kiemelt verbális egységek által, a szemléletesség céljából megtartva az adott szövegmondatbeli hierarchikus viszonyokat.

Formalizált modell:

K.. = k.. **kötőszó** k..

k.. =

k.. =

Alkalmazott jelölések:

K.. = ..., illetve **k..** = ...: verbálisan megvalósuló szövegmondatok, illetve szövegtagmondatok és ezek kódjai közötti megfelelés;

KÖTŐSZÓ/kötőszó: az egyes tagmondatokat összekapcsoló kötőszók (az esetek többségében kétargumentumú) f u n k t o r ként való feltüntetése, ahol a nagybetűs szedés központi kötőszót, a kisbetűs szedés alsóbb szinten álló tagmondatokat összekapcsoló kötőszót jelez.

Példa:

1.2b [K8/Relorg-levezetett]:

K8 = k8.1 S k8.2;

k8.1 = *Barabás lőtte bele az utolsó golyót*

k8.2 = *most ott van az ő házában.*

3. LÉPÉS

1.3 [K../Relorg-linearizált] = a relációs organizáció linearizált reprezentációja; azaz az adott szövegmondat — illetve az ő tagmondatainak — aktuális kontextusban megformált lineáris elrendezésű manifesztáci-

Dobi Edit

ója.

Formalizált modell:

<...>[k..] kötőszó <...>[k..][K..]

Alkalmazott jelölések:

<...>: a teljes szövegmondatokat magában foglaló zárójel;

<...>: az egyes tagmondatokat mint szövegmondatbeli közléségségeket magában foglaló zárójel.

Példa:

1.3 [K8/Relorg-linearizált]:

<<Barabás lőtte bele az utolsó golyót,>[k8.1] s <most ott van az ő házában.>[k8.2]>[K8]

4. LÉPÉS

2.1 [K.&vb/LeSzin-repr] = a szövegben/szöveggként vizuálisan manifestált szövegmondat verbálisan kiegészített változatának lexiko-szintaktikai reprezentációja, amely egyaránt történhet a szövegelőzmény és az elemzett szövegmondatot követő szövegmondatok alapján. Ez a reprezentáció az adott szövegmondatban explicit formában megjelenő összetevőkön kívül a verbális kiegészítések egyes összetevőihöz is morfológiai, szófajra és mondatbeli funkcióra vonatkozó információt rendel.

Formalizált modell:

A reprezentálandó szövegmondat elemi összetevőkre tagolva (a verbális kiegészítések zárójelben, nem kiemelt cellában szerepelnek)
Az elemi összetevők morfoszintaktikai struktúrája
Az elemi összetevők szófaji kategorizálása
A szövegmondat-összetevők funkcionális kategorizálása

Kommentár: ... = az eliminált, névmással kifejezett, vagy

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

grammatikai elem által utalt implicit összetevőket is explicit formában verbalizáló szövegmondat-változat funkcionális és koreferenciális viszonyainak szöveges kommentálása.

Példa:

2.1 [K8&vb/LeSzin-repr]:

Barabás	lőtte	bele	(a vadba)	az	utolsó	golyót	s	most
-∅	lő-tt-e	bel-e	- vad-ba	-	-	golyó-t	-	-
fn	i/k/m/sg.3/t	hsz	ne fn	ne	mn	fn	ksz	hsz
A	Á	[H_h...	(... ..)]	[T...	J_{kmi}	...]	köv	H_i

ott	van	(a vad)	az	ő	(a Barabás)	házában	
-	van-∅	-	-	-∅	-	ház-a-ban	
hsz	i/k/je/sg.3	ne	fn	nm	ne	fn	
H_h	Á	[(A	...)]	[H_h..	J_b	(J_b	...)]

Kommentár: A **K8** két szövegtagmondatból áll (**k8.1** és **k8.2**), melyeket a *s* — itt következtető logikai viszonyt kifejező mellérendelő kötőszóként interpretált — kötőszó kapcsol össze.

A **k8.1**-ben a *lő* állítmány minden egyes bővítménye verbálisan kifejtett, ezek közül a pronominalizált *bele* összetevő pontos referenciális értéke a szövegelőzményből 'a havason a székely vadászok által elejtett vad'-dal azonosítható. A *lő* állítmány tárgyias igei személyragja utal egyrészt a *Barabás* alanyra, másrészt az *utolsó golyót* tárgyra (más szóval azokkal koreferens).

A **k8.2**-ben a *van* állítmány alanyi összetevője nem explicit, rá a -∅ személyrag utal, amely koreferens a **k8.1** *bele* összetevőjével. A helyhatározói funkciójú *az ő házában* szerkezetes kifejezés pronominalizált *ő* birtokos jelzője *Barabással* azonosítható, ugyanígy *Barabásra* utal a *házában* kifejezés *-a(-á)* birtokos személyragja is, azaz mindkét komponens **k8.1** *Barabás* összetevőjével koreferens. A **k8.2**-n belüli koreferenciát teremt az *ott* és az *az ő házában* helyhatározói kifejezések azonos referenciális értéke.

Dobi Edit

5. LÉPÉS

2.2b [K.&vb/Relorg-levezetett] = az 1.2b reprezentációs művelettel (1.2b lépés) analóg lépés, amely az adott szövegmondat verbálisan kiegészített változatának relációs organizációját szemlélteti az adott szövegmondatbeli hierarchikus viszonyokat követve.

Formalizált modell:

K.&vb = k.&vb *kötőszó* k.&vb
k.&vb =
k.&vb =

Példa:

2.2b [K&vb/Relorg-levezetett]:

K&vb = k8.1&vb *S* k8.2&vb

k8.1&vb = *Barabás lőtte bele* (a vadba) *az utolsó golyót;*

k8.2&vb = *most ott van* (a vad) *az ő* (a Barabás) *házában.*

6. LÉPÉS

3.2b [K.&vb&ind/Relorg-levezetett] = a verbálisan kiegészített szövegmondat-változat összetevőinek referenciális értékét koreferenciaindexekkel, a referencialitás fajtáját különböző zárójeltípusokkal jelölve a szövegmondatbeli koreferenciális, szintaktikai, logikai viszonyok reprezentációja.

Koreferenciaindexek:

i...: egy adott szövegmondat-összetevő referenciális értékét (ezáltal egyéb összetevőkkel való együtt utalását) szemléltető koreferenciaindex;

°i...: egy adott szövegben először előforduló (ko)referenciaindex;

i./i...: egymással logikai (leggyakrabban rész-egész) összefüggésben lévő referenciális értékek kapcsolatának jelölése (pl. időviszonyt globálisan, valamint egy adott tényállásra vonatkozóan kifejező összetevők kapcsolata);

i..|i...: a tárgyas ragozású igei személyrag által utalt alanyi és határozott

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

tárgyi összetevő jelölése, ahol első helyen az alanyi, a másodikon a tárgyi összetevő áll;

[...]: verbálisan kifejtett, önálló referenciális értékű összetevőt jelző (ko)referenciaindexet magában foglaló zárójel;

(...): verbálisan nem kifejtett, nem önálló referenciális értékű (grammatikai elem által utalt) összetevőt jelző (ko)referenciaindexet magában foglaló zárójel;

[...]: verbálisan kifejtett, névmással, határozószóval kifejezett, nem önálló referenciális értékű összetevőt jelző (ko)referenciaindexet magában foglaló zárójel;

^: szerkezetes összetevő (pl. főnévi csoport) egyes tagjainak azonos kifejezésbe való tartozását jelző szimbólum.

Megjegyzés: Az alkalmazott jelölések között feltüntetett zárójeltípusok tetszőlegesen kombinálódhatnak aszerint, hogy egy adott szövegmondat-összetevő milyen típusú utalásokat tartalmaz (pl. egy tárgyas ragozású igealakot a következőképpen modellálható indexsor követ: [az ige koreferenciaindex](az igei személyrag által utalt alanyi összetevő koreferenciaindex|az igei személyrag által utalt tárgyi összetevő koreferenciaindex)). Egy adott szóalakot mindig olyan sorrendben követnek az egyes koreferenciaindexek (az utalás típusának megfelelő zárójelbe foglalva), amilyen sorrendben az adott szóalak összetevői követik egymást.

Formalizált modell:

A 2.2b alapján a következő **(ko)referenciaindexek** vezetendők be: ...

...

K..&vb&ind = ...

Példa:

3.2b [K8&vb&ind/Relorg-levezetett]:

A **2.2b** alapján a következő **(ko)referenciaindexek** vezetendők be:

i17 = Barabás,

i18 = az utolsó golyó,

i19/i01 = a teljes szöveg elhangzásának idején (i01) belül az adott szövegmondat elhangzásának pillanata (i19),

i20/i17 = Barabás háza,

f8.1 = lő {vki vmit vmibe},

f8.2 = van {vmi vmikor vhol}.

Dobi Edit

(A K8-at megelőző szövegmondatok reprezentációjához bevezetett, de K8-ban is előforduló (ko)referenciaindex:
i13 = az a bizonyos vad, amit a székely vadászok hoztak le a havasról.)

Megjegyzés: A koreferenciaindexek listája azért a 17-essel kezdődik, mert a számozás az első szövegmondattól indul, vagyis az elemzett mondat szövegelőzménye 16 olyan összetevőt tartalmaz, amelyhez a koreferencialitás explicit bemutatása végett koreferenciaindex rendelendő.

K8&vb&ind = k8.1&vb&ind S k8.2&vb&ind

k8.1&vb&ind = *Barabás*^[°i17] *lőtte*_[f8.1](i17|i18) *bele*_[i13]
(*a*^{vadba}_[i13]) *az*^{utolsó}*golyót*^[°i18];

k8.2&vb&ind = *most*^[°i19/i01] *ott*^[°i20] *van*_[f8.2](i13)
(*a*^{vad}_[i13]) *az* *ő*_[i17] (*a*^{Barabás}_[i17]) *házában*_[i20](i17);

7. LÉPÉS

3.2 [K.&vb&ind/Relorg-linearizált] = az adott szövegmondat relációs organizációjának koreferenciaindexekkel kiegészített linearizált reprezentációja; azaz a szövegmondat verbális kiegészítéseit itt nem véve tekintetbe — mivel az adott szövegmondat aktuális explicit megformált-ságának reprezentációjára törekszünk — a szövegmondat olyan leírása, amely koreferenciaindexek alkalmazásával
– informatív a koreferenciális viszonyok vonatkozásában;
– az adott szövegmondat összetevő-sorrendjét megtartva informatív a szövegmondat lineáris elrendezésének vonatkozásában.

Formalizált modell:

<<...>_[k..] *kötőszó* <...>_[k..]>_[K..]

Példa:

3.2 [K8&vb&ind/Relorg-linearizált]:

<<*Barabás*^[°i17] *lőtte*_[f8.1](i17|i18) *bele*_[i13] *az*^{utolsó}*golyót*^[°i18]>_[k8.1], *s*
<*most*^[°i19/i01] *ott*^[°i20] *van*_[f8.2](i13) *az* *ő*_[i17] *házában*_[i20](i17)>_[k8.2]>_[K8]

IV. Szövegmondatok kanonikus szemiotikai textológiai megközelítése

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

A fejezet címében jelzett *kanonikus* elnevezés egyrészt arra utal, hogy az adott ko- és/vagy kontextusban megjelenő szövegmondatokat aktuális struktúrájuknak, megformáltságuknak megfelelő rendszermondatoknak pragmatikai paraméterekkel ellátott megnyilvánulásaként kezeljük, másrészt arra, hogy a reprezentációt egy kanonikus szabályrendszernek megfelelően hozzuk létre.

A megfeleltetésnek elméleti bázisa a szövegnyelvészet és a rendszernyelvészet kapcsolatán, valamint az ezek köré a komponensek köré szerveződő interdiszciplináris kereten alapul (lásd: **2. táblázat**).

Az elemzendő nyelvi egység és a hozzárendelt struktúraleírások	II. Szövegmondatok <i>kanonikus</i> szemiotikai textológiai megközelítése		
	1. strukturális reprezentáció	2. logikai reprezentáció	3. akusztikai és/vagy vizuális reprezentáció
0. <i>Az elemzendő nyelvi egység</i>	0. K..(&vb)	–	–
1. lexiko-szintaktikai reprezentáció	1. P../ORG-[f]{A}	–	–
2a relációs-organizáció ágrajzos	2a P../ ágrajzos	4. P../ ágrajzos-Log	–
2b relációs-organizáció levezetett	2b P..&ind/ levezetett	5. P..&ind/ levezetett-Log	–
3. relációs-organizáció linearizált	3. P..&ind/ LiM	6. P..&IND/ LiM-LOG	7. P..&ind/ LiM-Ak

2. táblázat

Dobi Edit

Az egyes reprezentációs lépések elnevezéseiben használt rövidítések értelmezése a következő:

K..(&vb): a K..-val jelzett szövegmondathoz rendelhető kiinduló szerkezetek kontextusa;

P..: a K..-val, vagy K..&vb-vel jelölt szövegmondathoz rendelhető proposíciót jelölő kód, melynek számjegy-összetevője az adott szövegmondat szövegbeli sorszámával azonos;

P..&ind: a P..-vel jelzett proposíció (ko)referenciaindexekkel kiegészített változata.

Ezek analógiájára:

p..: a K..-val, vagy K..&vb-vel jelölt szövegmondathoz rendelhető proposíció magját jelölő kód, melynek számjegy-összetevője az adott proposíciómagnak megfelelő szövegmondat vagy szövegtagmondat sorszámával azonos;

p..&ind: a p..-vel jelzett proposíciómag (ko)referenciaindexekkel kiegészített változata.

Továbbá:

Org-[f]{A}: a K..-hoz rendelhető P.. alapját képező funktor+argumentuma(i) struktúrák organizációjának reprezentációja;

LiM: az adott szövegmondat lineáris manifesztációjának reprezentációja;

Log: a P..-vel jelzett proposíció logikai struktúrájának reprezentációja;

Ak: akusztikailag érzékelhető szövegmondatnak megfeleltethető proposíció prozódiai jegyekkel ellátott reprezentációja.

Megjegyzés: A kanonikus reprezentáció abban áll, hogy a K.., vagy a K..&vb szövegmondatokhoz (szövegmondat-változatokhoz) P.., P..&ind, illetőleg P../LiM proposícionális organizációt rendelünk. Ebben a kontextusban a proposíció az említett kanonikus szabályrendszer egyik egysége. (Részletesebben lásd: Petőfi 1996: 28–45)

0. LÉPÉS

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

1.0 A K.(&vb) kiindulás szerkezet kontextusa = a reprezentált szövegmondat szövegben/szöveggént aktuálisan megvalósuló (vizuálisan manifestált) formájának verbálisan kiegészített változatához rendelhető potenciális kiindulás szerkezet-változatok reprezentációja. Ezekben a reprezentációkban az adott szövegmondatban explicit módon kifejtett összetevők eredeti formájukban szerepelnek, az adott szövegmondatban implicit módon jelen lévő összetevőket zárójelbe zárt verbális kiegészítések fejezik ki.

Formalizált modell:

	(kombinációk száma)		(kombinációk száma)			(kombinációk száma)	
sor-szám	(az eredeti szövegmondat 1. tagmondata)	kötőszó	.....	sor-szám	kötőszó	(az eredeti szövegmondat n-edik tagmondata)	sor-szám

Alkalmazott jelölések:

- (...): önálló egységként álló verbális kiegészítéseket jelölő szimbólum;
- ^(...): azonosító értelmezői típusú kiegészítéseket jelölő szimbólum.

Példa:

1.0 K8(&vb) kiindulás szerkezet kontextusa:

Dobi Edit

	k8.1 ($1 \times 2 \times 3 \times 4 = 24$)	<i>s</i>	k8.2 ($1 \times 2 \times 3 \times 4 \times 5 = 120$)	
1.	<i>Barabás lőtte bele[^](azaz a vadba) az utolsó golyót</i>		(a vad) <i>most ott van az δ°(azaz Barabás) házában.</i>	1.
2.	<i>Barabás lőtte az utolsó golyót bele[^](azaz a vadba)</i>		(a vad) <i>most ott az δ°(azaz Barabás) házában van.</i>	2.
3.	<i>Barabás bele[^](azaz a vadba) lőtte az utolsó golyót</i>		(a vad) <i>most van ott az δ°(azaz Barabás) házában.</i>	3.
4.	<i>Barabás bele[^](azaz a vadba) az utolsó golyót lőtte</i>		(a vad) <i>most van ott az δ°(azaz Barabás) házában.</i>	4.
5.	<i>Barabás az utolsó golyót lőtte bele[^](azaz a vadba)</i>		(a vad) <i>most az δ°(azaz Barabás) házában ott van.</i>	5.
6.	<i>Barabás az utolsó golyót bele[^](azaz a vadba) lőtte</i>		(a vad) <i>most az δ°(azaz Barabás) házában van ott.</i>	6.
7.	<i>Az utolsó golyót Barabás lőtte bele[^](azaz a vadba)</i>		(a vad) <i>az δ°(azaz Barabás) házában van most ott.</i>	7.
8.	<i>Az utolsó golyót Barabás bele[^](azaz a vadba) lőtte</i>		(a vad) <i>az δ°(azaz Barabás) házában van ott most.</i>	8.
9.	<i>Az utolsó golyót lőtte bele[^](azaz a vadba) Barabás</i>		(a vad) <i>az δ°(azaz Barabás) házában most van ott.</i>	9.
10.	<i>Az utolsó golyót lőtte Barabás bele[^](azaz a vadba)</i>		(a vad) <i>az δ°(azaz Barabás) házában most ott van.</i>	10.
11.	<i>Az utolsó golyót bele[^](azaz a vadba) Barabás lőtte</i>		(a vad) <i>az δ°(azaz Barabás) házában ott van most.</i>	11.
12.	<i>Az utolsó golyót bele[^](azaz a vadba) lőtte Barabás</i>		(a vad) <i>az δ°(azaz Barabás) házában ott most van.</i>	12.
13.	<i>Lőtte Barabás az utolsó golyót bele[^](azaz a vadba)</i>		(a vad) <i>ott van most az δ°(azaz Barabás) házában.</i>	13.
14.	<i>Lőtte Barabás bele[^](azaz a vadba) az utolsó</i>		(a vad) <i>ott van az δ°(azaz Barabás) házában most.</i>	14.
15.	<i>golyót</i>		(a vad) <i>ott most van az δ°(azaz Barabás) házában.</i>	15.
16.	<i>Lőtte az utolsó golyót Barabás bele[^](azaz a vadba)</i>		(a vad) <i>ott most az δ°(azaz Barabás) házában van.</i>	16.
17.	<i>Lőtte az utolsó golyót bele[^](azaz a vadba)</i>		(a vad) <i>ott az δ°(azaz Barabás) házában van most.</i>	17.
18.	<i>Barabás</i>		(a vad) <i>ott az δ°(azaz Barabás) házában most van.</i>	18.
19.	<i>Lőtte bele[^](azaz a vadba) Barabás az utolsó</i>		(a vad) <i>van most az δ°(azaz Barabás) házában ott.</i>	19.
20.	<i>golyót</i>		(a vad) <i>van most ott az δ°(azaz Barabás) házában.</i>	20.
21.	<i>Lőtte bele[^](azaz a vadba) az utolsó golyót</i>		(a vad) <i>van az δ°(azaz Barabás) házában most ott.</i>	21.
22.	<i>Barabás</i>		(a vad) <i>van az δ°(azaz Barabás) házában ott most.</i>	22.
23.	<i>Bele[^](azaz a vadba) Barabás lőtte az utolsó golyót</i>		(a vad) <i>van ott most az δ°(azaz Barabás) házában.</i>	23.
24.	<i>Bele[^](azaz a vadba) Barabás az utolsó golyót lőtte</i>		(a vad) <i>van ott az δ°(azaz Barabás) házában most.</i>	24.
	<i>Bele[^](azaz a vadba) lőtte Barabás az utolsó golyót</i>		...	...
	<i>Bele[^](azaz a vadba) lőtte Barabás az utolsó golyót</i>		...	...
	<i>Bele[^](azaz a vadba) lőtte az utolsó golyót Barabás</i>		...	...
	<i>Bele[^](azaz a vadba) az utolsó golyót Barabás lőtte</i>			
	<i>Bele[^](azaz a vadba) az utolsó golyót lőtte Barabás</i>			

Megjegyzés: Az ezt a kiindulászerkezet-kontextust képező valamennyi szövegmondat a *lő {vki vmit vmibe}* és a *van {vmi vmikor vhol}* igékből hozható létre.

A potenciális kiindulászerkezet-variánsok számának meghatározása felvet néhány eldöntendő kérdést, melyek alapja voltaképpen az, hogy egy kiinduló szerkezet logikai tartalom és relációk nélküli lexémasornak tekintendő-e, vagy ellenkezőleg. E kérdésre adott választól függ, hogy a variációk számát illetően releváns tényezőnek tartható-e/tartandó-e a megfordíthatóság. Az elemzett szövegmondatot tekintve két tényező árnyalja az említett problémát: az *s* kötőszó által kifejezett következtető viszony — amely egyfajta sorrendiséget is determinál —, valamint a második tagmondat névmási összetevője, amelynek kell, hogy antecedense legyen a szövegelőzményben (itt az első tagmondatban).

Nyilvánvalóan annak függvényében, hogy az előbb felvetett kérdésben hogyan foglalunk állást, adható meg, hány kiindulászerkezet-variánssal kell számolnunk. A kiinduló szerkezetek száma — amennyiben semmiféle grammatikai és logikai megszorítást nem veszünk figyelembe — $24 \cdot 120 \cdot 2 = 5760$; ahol a 2-es szorzó a megfordíthatóság által lehetővé tett variánsokat jelzi, a $24 \cdot 120$ pedig a két tagmondat

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

variációinak egymással való kombinálhatóságát. Az adott szövegmondat elemzésében két tényező miatt nem számolhatunk maximális variációs számmal: az egyik a második tagmondat névmási összetevője, amely az adott tagmondatot mindenképpen a második helyre (az első folytatásaként kívánja), a másik pedig a *van* létigei állítmány pozíciójára vonatkozó megkötés, miszerint adott tagmondatbeli jelentésében nem állhat mondat eleji kiemelt pozícióban fókuszjegyet viselve. Az utóbbihoz hasonló problémák vetődnek fel az *ott* névmási jelentéstartalmú határozószót illetően, mely összekapcsolt határozóban szerepel. (Elképzelhetőnek tartom az *ott* összetevő igekötőkével analóg reprezentációját is.)

Azt is fontos figyelembe vennünk, hogy a verbális kiegészítések — amelyek által az eredeti szövegtagmondatoknak potenciális rendszertagmondatot feleltetünk meg — miképpen módosítják, vagy éppen hagyják változatlanul a lehetséges kiinduló szerkezetek számát. Az adott szövegmondat tagmondatainak verbális kiegészítései közül kettőnek — az (*azaz a vadba*) és az (*azaz a Barabás*) kiegészítéseknek, mivel “azaz típusú” (azonosító) értelmezőként kerülnek be a mondatba — nincs szerepük a lehetséges kiinduló szerkezetek számának meghatározásában. Úgy is mondhatjuk, hogy ezek a névmási összetevővel együtt változtatják helyüket a sorrendi változatokban. A második tagmondatban (*a vad*) kiegészítés az összetevős szerkezet szempontjából önálló (alanyi) egység, amely a kiinduló szerkezetek számát is befolyásolja. A verbális kiegészítések két típusát is figyelembe véve tehát a kiindulás szerkezet-variánsok számát illetően az első tagmondatban négy, a másodikban öt összetevővel kell számolnunk.

1. LÉPÉS

11 P../Org-[f]{A} = a propozícióként értelmezett adott szövegmondat tagmondatainak alapját képező funktor+argumentumai struktúrák kanonikus leírása, melyben a funktor *verbális elem+morfológiai információ*+(az igei toldaléknak megfelelő) *koreferenciaindex*, minden egyes argumentum-összetevő pedig *szerepindikátor+morfológiai információ+argumentumváltozó* felépítésű. (A reprezentáció jelen fázisában az argumentumváltozókat verbális kifejezés még nem helyettesíti.) Az adott szövegmondat összetevőihöz rendelhető szerepeket a reprezentációhoz alkotott szerepindikátor-lista tartalmazza (l. Petőfi—Dobi a jelen kötetben).

Megjegyzés: a propozíció mint egy adott szövegmondatban kifejezett tényállást kifejezésre juttató kanonikus struktúra — ezen jegyeinél fogva — az adott szövegmondat verbálisan kiegészített vátozata reprezentációjaként értelmezendő.

Formalizált modell:

A P../Org létrehozásához a következő funktor+argumentuma(i) struktúrákra ([f]{A}-kra) van szükség:

Dobi Edit

[a *funktort kifejező verbális elem* [...]]{(f)r.[...]:x1, (f)r.[...]:x2, ...},
[a *funktort kifejező verbális elem* [...]]{(f)r.[...]:x1, (f)r.[...]:x2, ...},
...

Megjegyzés: Ismételten utalni kívánok arra, hogy az itt ismertetett reprezentációs modell az egyszerűség kedvéért kizárólag egyszerű funktorokat tartalmazó funktor+argumentuma(i) struktúrák reprezentációjára szolgál.

Alkalmazott jelölések:

f: funktor jelölő (ko)referenciaindex betűjele;
fr: a funktorhoz szorosan kapcsolódó argumentumok szerepét jelző szerepindikátor betűjele;
r: szerepindikátor betűjele;
x: argumentumváltozó betűjele.

Példa:

11 P8/Org-[f]{A}

A P8/Org létrehozásához a következő funktor+argumentuma(i) struktúrákra ([f]{A}-kra) van szükség:

[lő[...](...)]{r11[...]: x1, r49[...]: x2 r321[...]: x3};

[van[...](...)]{fr0[...]: x1, fr01[...]: x2, fr02[...]: x3}.

2a LÉPÉS

1.2a P../ágrajzos = a proposícióként értelmezett adott szövegmondat gráffal szemléltetett struktúrája, amely az egyes — kódokkal jelzett — szövegtagmondatok közötti hierarchikus viszonyokat ágrajzokkal szemlélteti, a szövegmondat verbális összetevőit pedig az adott szövegmondat (verbálisan kiegészített változatának) alapját képező funktor+argumentuma(i) struktúrájának megfelelően tartalmazza.

Formalizált modell:

1.2a P../ágrajzos (két tagmondatos szövegmondat esetén)

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

P..
[KÖTŐSZÓ]

P..

P..

.....

Példa:

1.2a P8/ágrajzos

P8

[S]

P8.1

P8.2

[lőtte]_{Barabás}{Barabás, az^utolsó^golyót, bele (a vadba)} [van]{(a vad), most, ott ^házában} az^ő(a

2b LÉPÉS

1.2b P.&ind/levezetett = a propozícióként értelmezett adott szövegmondat összetevős szerkezetének kanonikus reprezentációja, ahol minden egyes elemi propozíció (kanonikus tagmondat-reprezentáció) a propozíciómagban kifejtett tényállás adott időben és helyen való fennállása reprezentációjaként értelmezendő. A reprezentáció alapját a szótárból az egyes szövegmondatok/szövegtagmondatok felszíni struktúrájának megfelelően kiválasztott funktor+argumentuma(i) struktúrák alkotják.

Formalizált modell:

P.. = [kötőszó]{rP₁:P.., rP₂:P..};

P.. = [fae]{...}

p.. = [...]{...}

[...]{...}

[...]{...}

⋮

⋮

P.. = [fae]{...}

p.. = [...]{...}

Dobi Edit

[...]{...}
[...]{...}
:
:

Alkalmazott jelölések:

[fae]: (konstans, azaz minden esetben azonos) propozícióképző funktor;
olvasd: **f**ennáll **a**z az **e**set (adott időben, adott helyen, hogy...);
→i...: olyan összetevőt jelző koreferenciaindex, amelynek egy másik, az adott szövegmondaton belüli összetevővel együtt van utaló funkciója.

Példa:

1.2b P8&ind/levezetett:

P8 := [S]{**rP**₁:P8.1, **rP**₂:P8.2};

P8.1 := [fae]{**rt**:t8.1, **rs**:s8.1, **rp**:p8.1}

p8.1 := [lő[k/m/sg.3.] (i17|i18)]{**r11**[-∅]:[°i17], **r49**[-t]:[°i18],
r321[-be]:|i13}

[Barabás]{**r0**:i17},
[az^utolsó^golyó]{**r0**:i18},
[ő (a vad)]{**r0**:i13}.

P8.2 := [fae]{**rt**:t8.2, **rs**:s8.2, **rp**:p8.2}

p8.2 := [van[k/je/sg.3.] (i13)]{**fr0**[-∅]:*[i13], **fr01**:|° i19/i01|,
fr02:|i20| & [-ban]:|i20]}

[+*a^vad]{**r0**:i13},
[most]{**r0**:i19/i01},
[ott]{**r0**:→i20},
[az^ő^háza (a Barabásé)]{**r0**₁:i20, **r0**₂:i17}.

3. LÉPÉS

13 P.&ind/LiM = a propozícióként értelmezett adott szövegmondat (ko)-referenciaindexekkel kiegészített, linearizált reprezentációja, amely az egyes szövegmondat-összetevők jelzésére alkalmazott kódokat olyan sorrendben tünteti fel, ahogy azok az adott szövegmondatban előfordulnak.

Megjegyzés: Mivel a P.&ind/LiM az adott szövegmondat aktuális ko- és/vagy

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

kontextusban való megformáltságát hivatott reprezentálni, ez a reprezentációs fázis a verbális kiegészítésekre nincs tekintettel (ellentétben a levezetett reprezentációval, amely azokat is figyelembe veszi, l. a P.&ind/levezetett –et).

Formalizált modell (egy két tagmondatos szövegmondat esetén):

$\langle f., f., f., f., \dots \rangle f. \langle f., f., f., f., \dots \rangle$

Alkalmazott jelölések:

f.: az egyes szövegmondat-összetevők (egyargumentumú) funktorként feltüntetve.

Megjegyzés: A reprezentációban az igei és a kötőszói funktorokat jelölő indexek szerepelnek vastagon szedve (melyek köré az adott szövegmondat szerkezetéhez rendelhető argumentumstruktúra szerveződik). Ebben is és más linearizált reprezentációban is a verbálisan kifejtetlen (nem explicit) összetevők *f*-indexei nem (még *-os formában sem) jelennek meg.

Példa:

1.3 P&ind/LiM := $\langle f^{[i17]}, f8.1(i17|i18), f[i13], f^{[i18]} \rangle f8 \langle f^{[i19/i01]}, f \rightarrow i20, f8.2(i13), f[i20](i17) \rangle$

4. LÉPÉS

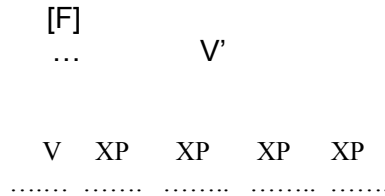
2.2a P./ágrajzos-Log = az adott szövegmondat mint propozíció logikai-strukturális reprezentációja ágrajzzal, amely az egyes szövegmondat-összetevőket az adott ko- és/vagy kontextusnak megfelelő logikai szerepüknek megfelelő pozícióban tünteti fel, s indexekkel jelzett nyomokkal utal azokra a mozgásokra is, melyek révén a generált mélystruktúrából a szöveg egységeként manifesztált felszíni szövegmondat-struktúra létrejött.

Formalizált modell (egy tagmondat esetén):

^sP.. (itt egyetlen tagmondat kanonikus reprezentációját jelöli)

[T]
... VP

Dobi Edit

Alkalmazott szimbólumok:

^s...: szövegmondat, vagy szövegtagmondat kanonikus reprezentációja;

VP: a hangsúlyos (fokalizált) egységet is tartalmazó igei csoport;

V': a hangsúlyos (fokalizált) egységet nem tartalmazó igei csoport;

V: ige;

XP: bármilyen szófajú összetevő, vagy bármilyen szófajú alaptag köré szerveződő szerkezetes kifejezés (csoport); amely vagy

NP: főnévi összetevő, vagy főnévi alaptag köré szerveződő szerkezetes kifejezés (csoport), vagy

AdvP: határozószói összetevő, vagy határozószói alaptagú csoport;

[T]: topikpozíció;

[T₁]: egyik topikpozíció (kettős topikalizáció esetén);

[T₂]: másik topikpozíció (kettős topikalizáció esetén);

[F]: funktorpozíció.

Példa:

2.2a P8/ágrajzos-Log

^sP8

[S]

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

^sP8.1				^sP8.2			
[T] ∅				[T ₁] *(a vad) _j	[T ₂] most _k		
VP				VP			
[F] Barabás _i				[F] →ott _i			
V'				V'			
V lőtte	NP i	AdvP bele (a vadba)	NP az utolsó golyót	V van	*NP j	AdvP k	AdvP/NP l az ő (a Barabás) házában

5. LÉPÉS

2.2b P..&ind/levezetett-Log = az adott szövegmondat (ko)referencia-indexek alkalmazásával létrehozott propozicionális reprezentációjához rendelhető logikai rendszermondat-struktúra reprezentációja.

Alkalmazott jelölések:

- F ...: fokalizált szövegmondat-, vagy szövegtagmondat-összetevő;
- T ...: topikalizált szövegmondat-, vagy szövegtagmondat-összetevő;
- P...: predikátumként álló, vagy szerkezetes predikátumba tartozó szövegmondat-, vagy szövegtagmondat-összetevő;
- ^s: a teljes szövegmondat/szövegtagmondat mint topikpozíciót, fókuszpozíciót, predikatív részt magában foglaló struktúra.

Formalizált modell:

^sP.. = [kötőszó]{rP₁:^sP..., rP₂:^sP..};
P.. = [fae]{...}

Dobi Edit

$$\begin{array}{l} p.. = {}^P[\dots]\{^F\dots^T\dots\} \\ \quad [\dots]\{\dots\} \\ \quad [\dots]\{\dots\} \\ \quad \vdots \\ P.. = [fae]\{\dots\} \\ \quad p.. = {}^P[\dots]\{^F\dots^T\dots\} \\ \quad \quad [\dots]\{\dots\} \\ \quad \quad [\dots]\{\dots\} \\ \quad \quad \vdots \\ \quad \quad \vdots \end{array}$$

Példa:

2.2b P8&ind/levezetett-Log

${}^S P8 := [S]\{rP_1: {}^S P8.1, rP_2: {}^S P8.2\};$

$P8.1 := [fae]\{rt:t8.1, rs:s8.1, rp:p8.1\}$

$p8.1 := {}^P[l\acute{o}[k/m/Sg.3.](i17/i18)]\{r11[-\emptyset]:^F[i17], \quad r49[-$
 $t]:^P[i18], r321[-be]:^P[i13]\},$

$[Barabás]\{r0:i17\},$

$[az^{\wedge}utolsó^{\wedge}golyó]\{r0:i18\},$

$[\acute{o} \text{ (a vad)}]\{r0:i13\}.$

$P8.2 := [fae]\{rt:t8.2, rs:s8.2, rp:p8.2\}$

$p8.2 := {}^P[van[k/j/Sg.3.](i13)]\{fr0[-\emptyset]:^T*[i13], \quad r01:^T$
 $^{\circ}i19/i01, \quad fr02:^F \rightarrow i20| \&[-$
 $ban]:^P[i20]\},$

$[+*a^{\wedge}vad]\{r0:i13\},$

$[most]\{r0:i19/i01\},$

$[ott]\{r0:\rightarrow i20\},$

$[az^{\wedge}\acute{o}^{\wedge}háza \text{ (a Barabásé)}]\{r0_1:i20, r0_2:i17\}.$

6. LÉPÉS

2.3 P.&ind/LiM-Log = az adott szövegmondathoz rendelt propozíció logikai struktúrájának linearizált reprezentációja a verbális kiegészítések figyelmen kívül hagyásával.

Formalizált modell:

$\langle s \langle s \langle T f \dots, f \dots, F f \dots, P f \dots, \dots \rangle f \dots \ S \langle T f \dots, F f \dots, f \dots, \dots \rangle \rangle$

Példa:

2.3 P8&ind/LiM-Log :=: $\langle s \langle s \langle f[i17] \ f8.1 \ T f[i13] \ P f[i18] \rangle \ f8 \ S \langle T f[i19/i01] \ F f \rightarrow i20 \ f8.2 \ f[i20](i17) \rangle \rangle$

7. LÉPÉS

3.3 P.&ind/LiM-Ak = az adott szövegmondathoz rendelt propozíciónak megfeleltetett — kizárólag prozódiai jegyeket tartalmazó — akusztikai manifesztáció linearizált reprezentációja a verbális kiegészítések figyelmen kívül hagyásával.

Alkalmazott jelölések:

ˈ: hangsúly;
€€: hosszabb szünet;
€: rövidebb szünet.

Megjegyzés: az adott reprezentációs modell szimbólumhasználata azért nem követi a “klasszikus” prozódiai leírásokét, mert bizonyos jelölések a reprezentációs modell más lépéseiben más jelenségek szemléltetésére van lefoglalva.

Formalizált modell:

$\langle \langle \text{ˈ} f \dots f \dots f \dots \dots \rangle \quad f \dots \langle f \dots \text{ˈ} f \dots f \dots \dots \rangle \rangle$

Példa:

3.3 P8&ind/LiM-Ak :=: $\langle \langle \text{ˈ} f[i17] \ f8.1 \ f[i13] \ f[i18] \rangle \quad f8 \langle f[i19/i01] \ \text{ˈ} f \rightarrow i20 \ f8.2 \ f[i20](i17) \rangle \rangle$

Kitekintés:

A szemiotikai textológia a szövegmondat-reprezentáció számára olyan keretet biztosít, amelyben mód nyílik arra, hogy a szövegmondatokat kotextuális

Dobi Edit

és/vagy kontextuális befolyásoltságukban — azaz beszerkesztettségüktől függő megszerkesztettségükben, szituációs funkciójukban — ragadhatjuk meg.

1. A jelenlegi reprezentációs modell a szemiotikai textológiai megközelítésű szövegmondat-leírásnak egy lehetséges — de meghatározott elméleti keretre épülő — módja, mely alakítható, sőt az esetleges újonnan felmerülő szövegtani jelenségek szemléltetése végett mind szimbólumrendszerét, mind lépéseit tekintve alakítandó. (Így például célszerűnek látszik a komplex mondatfunkciós összetevőkomponensek mélységi szintjeinek jelölése.)

Az itt ismertetett modell eddigi alkalmazása során felmerülő problémák egyik része bizonyos szövegmondat-összetevők reprezentálhatóságából/reprezentálандóságából adódik, melyek — úgy tűnik — legcélszerűbben az *utalás*-típusok differenciálásával oldhatók meg.

A különféle utalás-típusok közül a jelen tanulmány elsődlegesen a funktor+argumentumai struktúrák argumentumkeretéhez tartozó nominális (koreferenciális) utalások reprezentálásának kérdéseivel foglalkozik. A funktorok specifikátoraival kapcsolatos utalások kérdését csupán érinti. Minthogy a további feladatok egyik típusának a megjelöléséhez a functorspecifikátorok figyelembe vétele elengedhetetlenül szükséges, ezek struktúráját itt röviden összefoglalom:

Egy specifikált funktorú propozíciómag absztrakt struktúrája a következőképpen reprezentálható (lásd (b.1 és b.2):

$$(b.1) p_k := [([(\underline{fk}'' : m_i / \underline{fk}_d'' : d_j) \underline{fk}' : q_i / \underline{fk}_d' : d_i) \underline{fk}] \{r_1 : x_1, r_2 : x_2, \dots, r_n : x_n\}.$$

$$(b.2) p_k := [([(\underline{fk}'' : m_i / \underline{fk}_d'' : d_i) \underline{fk}' : Q_i(\wedge u_i)) / \underline{fk}_d' : d_i) \underline{fk}] \{r_1 : x_1, r_2 : x_2, \dots, r_n : x_n\}.$$

A (b.1 és b.2) formulában

- $\underline{fk}$: az **al**apfunktör (amelynek minden esetben jelen kell lennie),
- $\underline{fk}'$: az alapfunktör (adott dimenzióra vonatkozó) *kvalifikátor*ának vagy *kvantifikátor*ának formulabeli helyét jelző elem,
- $\underline{fk}_d'$: az alapfunktör kvalifikálása vagy kvantifikálása nézőpontjának (*dimenziójának*) formulabeli helyét jelző elem,

A korefereciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

- d_i : az alkalmazásra kerülő *dimenziók* (pl. “magatartás” vagy “sebesség”) utaló eleme,
 q_i : az alkalmazásra kerülő *kvalifikátor* (pl. “finnyás”) utaló eleme,
 Q_i : az alkalmazásra kerülő *kvantifikátor számértékére* (koefficiens) (pl. 25) utaló elem,
 u_i : az alkalmazásra kerülő *kvantifikátor mértékegységére*[= unitas] (pl. km/óra) utaló elem,
 $\underline{fk}$ ’’: az alapfunktor kvalifikátora vagy kvantifikátora *módosítójának* (modifikátorának) formulabeli helyét jelző elem
 $\underline{fk}_d$ ’’: az alapfunktor kvalifikálása vagy kvantifikálása módosítása nézőpontjának (*dimenziójának*) formulabeli helyét jelző elem,
 d_j : az alkalmazásra kerülő *dimenziók* (pl. “fok”) utaló eleme,
 m_i : az alkalmazásra kerülő *módosító* (pl. “nagyon”, “több, mint”) utaló elem.

Az $\underline{fk}_d$ ’, $\underline{fk}_d$ ’” szimbólumok az alapfunktor specifikátorában ahhoz hasonló szerepet töltenek be, mint a szerepindikátorok az alapfunktor argumentumkeretében; az általuk tartalmazott “ $\underline{k}$ ” elem a szóban forgó propozíciómag sorszámaival azonos sorszám. A d_i , q_i , Q_i , u_i , m_i szimbólumok ezzel szemben ahhoz hasonló szerepet töltenek be, mint a referenciaindexek; “i” futó-indexük minden esetben a szóban forgó elem értéktartományának valamely elemére utal.

Ezekkel a specifikátor-típusú utalóelemekkel is kiegészített formulákkal kapcsolatban a további kutatás egyik alapeladata annak tisztázása, hogy a formulák egyes elemeinek egy-egy adott nyelven belül milyen szófaji kategóriához tartozó elemek felelnek meg és megfordítva. (Más szóval: a kanonikus nyelv – természetes nyelv, illetőleg a természetes nyelv – kanonikus nyelv lexikonok szintaktikai-szemantikai alapaspektusainak a vizsgálata.)

2. A másik kérdéscsoport az explikációhoz kapcsolódik: a) legcélszerűbben milyen felépítésű, és milyen információkat tartalmazzon egy a reprezentáció szempontjából informatív tezauszitikus szócikk; b) milyen további szerepekkel bővítendő a jelenlegi szerepindikátor-lista (l. jelen kötetben a Petőfi—Dobi tanulmányt). Mivel ez utóbbi kérdés, azaz a lista tökéletesítése minél nagyobb számú szövegmondat elemzésével oldható meg, a szerepeket olyan szisztéma

Dobi Edit

alapján rendszereztük, amellyel megoldható az egyes szerepindikátor-csoportok további szerepekkel való bővítése.

Ahogy a modell koncepciójában és egyes lépéseiben látható, a reprezentáció egyaránt támaszkodik funkcionális és strukturális rendszernyelvészeti és szövegnyelvészeti (szövegtani) ismeretekre is. Véleményem szerint egy lehetséges explicitésre törekvő szövegmondat-reprezentációnak egyesítenie (és egységesítenie) kell azokat a szempontokat, módszereket (s ha lehetséges, eszközöket), amelyeket az egyes szövegtani diszciplínák a szövegmondatok leírásában érvényesítenek.

3. A nyelvészeti megközelítés azonban a szövegmondat-leírásnak csupán egy — de nyelvi produktumokról lévén szó, domináns — aspektusa, mely szükségessé teszi interdiszciplináris vonatkozások figyelembe vételét is, miként nyelvi ismerteken túl nyelvészeti és a nyelven kívüli világra vonatkozó ismeretekre is támaszkodik, s ez utóbbit tekintve szükségképpen figyelembe veszi a befogadó valós élményein alapuló meggyőződés- és elvárásrendszert is.

Részben ehhez kapcsolódva a szövegtani kutatások egyik lehetséges és a jelenleginél talán hangsúlyosabb kutatási irányának — szerintem leginkább Pléh Csaba kutatásait követve — a szövegmondat-észlelés/-befogadás/-értelmezés megismerésének kellene lennie, felderítve a szövegmondat-értelmezésben, ezáltal a szövegmondat-leírásban is felhasznált tudásanyagot.

4. A szövegmondat- észlelés/-befogadás/-értelmezés elemzésének eredményeire támaszkodva kezdhető el azután annak vizsgálata, hogy az egyes szövegmondatokból mint elsőfokú kompozícióegységekből milyen ismeretek alkalmazása révén hozhatók létre másod- majd harmad-, ... n-ed fokú kompozícióegységek. (Ez a tematika voltaképpen a kanonikus-konnektívumok vizsgálatának tematikája.

5. A szövegtani vizsgálatok egyik további fontos célja végül a poliglott szemlélet egyre kiterjedtebb megvalósítása mind a szöveg(mondat)kutatásban, mind a szövegmondat-reprezentációban. Ez — és a modell tökéletesítése — csak minél több szöveg elemzésével (idegen nyelvűekével is), szövegmondatok reprezentációjával képzelhető el.

Irodalomjegyzék:

Dobi 1998

Dobi Edit: Megjegyzések egy szövegnyelvészeti indíttatású mondattani keret

A koreferenciaelemzés kérdésének nyelvészeti megközelítése...

elméleti megalapozásához. In.: Petőfi S. János—Békési Imre—Vass László (Szerk.): Szemiotikai szövegtan 11. *A szemiotikai szövegtani kutatás diszciplináris környezetéhez (III)* JGyTF Kiadó, Szeged, 161—194.

Petőfi 1996

Petőfi S. János: Az explicitéség biztosításának feltételei és lehetőségei természetes nyelvi szövegek interpretációjában. *Linguistica Series C, Relationes* 8. MTA Nyelvtudományi Intézet.

Petőfi—Benkes 1998

Petőfi S. János—Benkes Zsuzsa: *A szöveg megközelítései*. Iskolakultúra, Budapest.

Petőfi—Vass 1992

Petőfi S. János—Vass László: A szövegnyelvészet helye és feladata a szemiotikai textológiai kutatásban. In.: Petőfi S. János—Békési Imre—Vass László (Szerk.): Szemiotikai szövegtan 5. *Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok*. JGyTF kiadó, Szeged, 177—196.

Petőfi—Vass 1994

Petőfi S. János—Vass László: A (rövid)próza analitikus-kreatív megközelítése. Örkény István: *Gondolatok a pincében*. In.: Petőfi S. János—Bácsi János—Békési Imre—Benkes Zsuzsa—Vass László (Szerk.): *Szövegtan és prózaelemzés*. Trezor Kiadó, Budapest, 118—157.